

Jure Gašparič*

Slovenska ljudska stranka in njena organizacija (1890–1941)**

IZVLEČEK

Slovenska ljudska stranka je v organizacijskem pogledu posebej zanimiva, saj je od nastanka političnih strank na Slovenskem v devetdesetih letih 19. stoletja do izbruha druge svetovne vojne v Jugoslaviji imela največjo podporo volilnega telesa in pogosto oblikovala ključne politične odločitve za ta prostor. Vprašanje njene organiziranosti je po avtorjevem mnenju vsaj enako pomembno za razumevanje njene politike kakor idejno-politični profil in program.

Pri analizi organizacijskih vprašanj in zelo razvejane mreže vsevrstnih organizacij SLS metodološko sledi strukturi treh področij, na katerih je tedaj slonela sleherna stranka; loči profesionalno področje, kamor šteje osrednjo strankarsko organizacijo s tajništvom in ožjim vodstvom, neprofesionalno, kamor uvršča številne nepolitične organizacije (društva, finančne ustanove, medije), in parlamentarno, kamor šteje strankin poslanski klub in ministre.

Ključne besede: Slovenska ljudska stranka, habsburška monarhija, Kraljevina Jugoslavija, politične stranke

ABSTRACT

SLOVENIAN PEOPLE'S PARTY AND ITS ORGANISATION (1890–1941)

The Slovenian People's Party is especially interesting in the organisational sense, as it enjoyed the greatest support of the electoral body since the formation of political parties in Slovenia in the 1890s and until the beginning of World War II in Yugoslavia, and shaped the political decisions that were of key importance for this space. In the author's opinion, the question of its organisation is at least as important to understand its politics as its ideological-political profile and programme.

* Dr., višji znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana, jure.gasparic@inz.si

** Raziskava je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0281 *Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju*, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Methodologically, the analysis of the organisational questions and the very elaborate network of a variety of the Slovenian People Party's organisations followed the structure of three areas which every political party was based on at that time: the professional area, including the central party organisation with its secretariat and leadership; the nonprofessional area, which includes numerous non-political organisations (societies, financial institutions, media; and the parliamentary area, which includes the party's parliamentary group and ministers.

Keywords: Slovenian People's Party, Habsburg Monarchy, Kingdom of Yugoslavia, political parties

---

Skrivnostnost strankarske organizacije

V letih po drugi svetovni vojni je uveljavljeni zgodovinar in profesor za sodobno zgodovino na Filozofski fakulteti v Ljubljani Metod Mikuž svojim študentom pripovedoval prigodo iz tridesetih let, ko je bil kot mlad katehet tajnik škofa Gregorija Rožmana. Mikuž je pravil, da je nekega dne pohajal z družbo po Ljubljani in naposled prisedel k omizju v kavarni Union, ki je diskutiralo o resnih političnih vprašanjih in o stališčih Slovenske ljudske stranke. Po zanimivi razpravi se je eden od udeležencev zaupno nagnil proti njemu in mu dejal: »Prisostvovali ste seji načelstva SLS.«¹

Droben, po spominu povzet dogodek, deluje kot anekdota, a pravzaprav pojasni veliko več, kot se zdi na prvi pogled. Najprej lahko ugotovimo, da so seje načelstva najmočnejše slovenske politične stranke očitno bile na pol tajne, za dogodek ni vedelo veliko ljudi, dnevnega reda (vsaj takega, ki bi bil objavljen in znan) ni bilo, tudi zapisnikov ne. Strankin arhiv sicer ni ohranjen, a najbrž tudi ni upati na kakšno veliko najdbo, saj politično zares relevantnih dogovorov niso zapisovali. To, da je seji prisostvoval Mikuž, je bila posebna čast, a hkrati izkazano zaupanje. Moža so šteli v (vsaj širši) krog vodilnih kadrov slovenskega političnega katolicizma, kar morda ni nenavadno, saj je vendarle bil osebni tajnik škofa Rožmana. Preplet duhovščine in katoliške politike je bil takrat splošno znano dejstvo, ki je danes že precej raziskano. A navzlic temu ne moremo kar reči, da je Mikuž imel nekakšen položaj znotraj same stranke (morda je imel kakšno zamišljeno prihodnjo vlogo). Poleg tega se zdi še posebej nenavadno, da ni takoj zapopadel, da je na seji načelstva SLS. Očitno je bilo pri SLS že najbolj elementarno vprašanje strankarsko-političnega razvoja – vprašanje njene organiziranosti – zavito v tančico skrivnosti.

Skrivnostnost znotraj vplivnih političnih organizacij pa pravzaprav tedaj ni bila nič kaj posebnega, še manj edinstvenega. V Veliki Britaniji najstarejša politična stranka na svetu, znamenita konservativna ali torijska stranka, do leta 1945 ni imela ne statuta v pisani obliki ne seznama članov. »Do leta 1967 tudi ni objavljala računov. Bila je ohlapna tripartitna zveza parlamentarne stranke, Osrednje pisarne in Nacionalne unije,

---

¹ Prof. dr. Janko Prunk, ustna izjava avtorju, Maribor, 7. 12. 2016.

okrog katere je krožila množica satelitov, kakor *the 1922 Committee, the National Society of Conservative Agents, the Young Conservatives, Swinton College* in tako naprej. Če k temu dodamo še najrazličnejša policy-making telesa in skupine pritiska, kot so *the Conservative Research Department, the Conservative Political Centre, the Advisory Committee on Policy, the Bow Group, Pressure for Economic and Social Toryism, the Monday Club, the Centre for Policy Studies*, potem je jasno, s kolikšno nalogo je soočen resen zgodovinar stranke.² Tako je zapisal eden izmed njih – resnih zgodovinarjev torijske stranke.

Organizacijska ohlapnost in množičnost raznih organov deluje na videz kaotično in neobvladljivo, a je mogoče prav vsa omenjena telesa razvrstiti v tri velika področja, na katerih je nekoč (in deloma še danes) slonela britanska konservativna stranka:

- parlamentarno (in vladno) področje, ki ga sestavljajo izvoljeni predstavniki stranke in njihove organizacije;
- profesionalno (strankarsko tajništvo s profesionalnim kadrom in podpornimi organizacijami);
- prostovoljno (članstvo in mreža zaupnikov ali simpatizerjev s svojimi društvi in drugimi organizacijami).

Tej strukturi sledi tudi organizacija Arhiva konservativne stranke.³

Vse tri organizacijsko-strukturne elemente – parlamentarnega, profesionalnega in prostovoljnega – lahko brez zadržkov preslikamo v periferne dežele habsburške monarhije in v prvo Jugoslavijo; na njih je tudi na tem ozemlju slonela sleherna bolj relevantna politična stranka. Ob tem se je seveda treba zavedati, da so bili sestavni deli vsakega od teh področij (posamične organizacije in društva) precej drugačni od tistih na Otoku.⁴

Z viri najbolj podprto in najbolj transparentno je pri vsaki stranki gotovo bilo njeno parlamentarno področje; že volilni boj je bil pod drobnogledom javnosti, rezultati so bili jasni in objavljeni, delo poslancev je bilo zmerom medijsko dobro pokrito, povrh so vse besede, izrečene na plenarnih sejah, parlamentarni stenografi dobesedno zapisovali. Veliko bolj skrivnostno je bilo delo znotraj profesionalnega področja, v okviru strankarske centrale (tajništva). Tamkajšnji sestanki, kjer so se velikokrat oblikovale podlage za politične odločitve, so pogosto nedokumentirani in sploh neznani. Formalna zasedanja se tukaj prepletajo z neformalnimi pogajanji, ko funkcionarji različnih ravni merijo svoj vpliv in usklajujejo odločitve. Vsaj načeloma, s teoretične perspektive, je dogajanje znotraj strankarske centrale osrednjega pomena

2 Paul Addison, »The British Conservative Party from Churchill to Heath: Doctrine or Men?«, *Contemporary European History* 8, št. 2 (1999): 289–98. Cit. po: *Guide to the Conservative Party Archive*, 2009, 1, dostopno na: http://www.bodleian.ox.ac.uk/_data/assets/pdf_file/0004/94891/CPA-guide-high-res-version.pdf.

3 *Guide to the Conservative Party Archive*, 11–55.

4 Tudi sodobna nemška teorija pravi, da politična stranka po eni strani artikulira in kanalizira mnenja državljanov, po drugi strani pa jih prek parlamenta in vlade pretvarja v politične odločitve. Zato mora imeti ustrezno povezavo z državljanji in državo, kar se odraža v njeni organizaciji. Stranka ima tri »obrazce« – eden je stranka na terenu, drugi je strankino tajništvo in vodstvo, tretji je strankina »javna pisarna« – njena parlamentarni klub in ministrski kabinet. – *Politische Parteien: Begriff und Typologien | Parteien in Deutschland* | bpb (by-nc-nd/3.0/ Autor: Frank Decker für bpb.de), dostopno na: <http://www.bpb.de/politik/grundfragen/parteien-in-deutschland/42045/begriff-und-typologien>.

za razumevanje strankine politike; poslanski klub stranke je ne nazadnje le strankina podaljšana roka v parlamentu.

A ob obeh omenjenih področjih, ki jima politično zgodovinopisje posveča največ pozornosti, obstaja še tretje – prostovoljno področje; področje številnih članov, podpornikov, aktivnih simpatizerjev, zaupnikov, področje brezštevilnih društev in polpolitičnih in nepolitičnih organizacij s političnim poslanstvom ali vsaj političnimi ambicijami itn.; področje množic, na katerem je stranka nekoč utemeljevala svoj vpliv. Nova doba z elektronskimi mediji in zlasti s socialnimi omrežji in internetom je vpliv zadnjega področja precej zmanjšala, a nekoč je bil bistvenega pomena za preživetje sleherne politične skupine.

Organizacijsko drevo SLS

Slovenska ljudska stranka (z različnimi imeni in pravnimi statusi) je v organizacijskem pogledu še posebej zanimiva, saj je v polstoletnem obdobju klasičnega strankarsko-političnega življenja na Slovenskem (od devetdesetih let 19. stoletja do izbruha druge svetovne vojne v Jugoslaviji) navzven delovala enotno in homogeno, četudi je v vsem obdobju doživela velike politične uspehe in trpke poraze, notranje spore, tudi formalno prepoved. Ob tem je večino tega časa žela največjo podporo volilnega telesa, bila udeležena v več vladah in pogosto oblikovala ključne politične odločitve za ta prostor. Vprašanje organiziranosti stranke, obstoj njene strukture, pomožnih organizacij ipd. je tako vsaj enako pomembno za razumevanje njene politike kot idejno-politični profil stranke, njen program in njeni konkretni politični koraki. Vsaka stranka je namreč v najrazličnejših politoloških opredelitvah prvenstveno »organiziran poskus prevzema oblasti« (Schattschneider) oz. »organizirana skupina, združenje, ki je usmerjeno k političnim ciljem« (Panebianco).⁵ Izvajanje vidne strankarske politike zmeraj temelji na konkretnem ozadju, na njenem okostju – na številnih članih, organizatorjih, sekretarjih, poročevalcih itd., ki v praksi realizirajo hotenja politične stranke. In večja (in starejša) ko je bila stranka, večji politični organizem je tvorila. Celotno razvejano organizacijsko drevo SLS bom v nadaljevanju zaradi želje po jasnejši sliki predstavil kar najbolj sintetično, pri čemer bom sledil strukturi shemi treh glavnih področij – parlamentarnega, kamor uvrščam strankin poslanski klub v parlamentu in njene ministre, profesionalnega, kamor štejem osrednjo strankarsko organizacijo s tajništvom oz. ožjim vodstvom, in neprofesionalnega oz. prostovoljnega, kamor uvrščam vse nepolitične organizacije, društva, finančne ustanove, medije.

---

5 O teoretskih politoloških postavkah strankarstva gl. kratko in nazorno navajanje v: Janko Prunk in Marjetka Rangus, *Sto let življenja slovenskih političnih strank 1890–1990* (Ljubljana: Založba FDV, 2014), 13, 14 in tam navedeno delo Danice Fink Hafner, *Politične stranke* (Ljubljana: Založba FDV, 2001).

Profesionalno področje (osrednja organizacija z vodstvom)

Začetki⁶

Organizacijska rast SLS je bila postopna in v avstrijskem obdobju od dežele do dežele zelo različna. Začetek delovanja katoliškega političnega tabora zgodovinarji običajno postavljamo na konec osemdesetih let 19. stoletja, ko se je na Kranjskem vse bolj vidno krhal veljaven slogaški koncept politike. Dotlej je večina slovenskih politikov prisegala na skupni politični nastop, ne oziraje se na vzhajajoča politično-nazorska razhajanja. Toda slogaške vrste takrat niso bile povsod tako razmajane kakor na Kranjskem. Tam, kjer je bila večja nevarnost, da bi namesto slovenskega kandidata na volitvah prodrli nemški ali italijanski, so bili politiki enotnejši. Najbolj na Koroškem, v Istri in Trstu, nekoliko manj na Štajerskem, na Kranjskem in Goriškem pa je najpogosteje prihajalo do razdorov.⁷

Organizacijsko drevo SLS je torej pognalo na Kranjskem, kjer so bile okoliščine zanj najboljše in idejni humus najmočnejši. Idejnopolične razsežnosti katoliškega gibanja na tem mestu ne bodo podrobneje predstavljene, a povsem izogniti se jim ne da, saj je vsaj na začetku očitno, da je bil organizacijski razvoj pogojevan z nazorskimi vprašanji. Idejna podstat se je posebej razrasla po letu 1884, ko je po mnenju prvega zgodovinarja katoliškega gibanja Frana Erjavca nastopil »jako važen preokret«. Tedaj je umrl ljubljanski škof Janez Zlatoust Pogačar, ki je nasprotoval političnemu udejstvovanju duhovščine in oblikovanju samostojne katoliške stranke, skoraj hkrati pa je z radikalno kritiko nekatoliških načel pričel javno delovati goriški bogoslovni profesor Anton Mahnič.⁸ Njegove teze so se vse bolj uveljavljale in naposled dosegle široke množice; penetracija je bila sistematična in organizirana, med drugim je potekala prek katoliških shodov, velikih verskopoličnih manifestacij. Prvi shod je bil zadnje dni avgusta 1892, sledili so mu še štirje (1900, 1906, 1913 in 1923).⁹ Tako »/.../ je bil položen temelj in ustvarjene so bile jasne smernice vsemu nadaljnjemu katoliškemu gibanju na Slovenskem.«¹⁰ Leta 1890 je bilo ustanovljeno Katoliško politično društvo,¹¹ ki so mu po I. slovenskem katoliškem shodu 1892 sledila še številna okrajna Katoliška politična društva.¹² Liberalni tabor je leta 1894 osnoval

- 6 Sumarno sem razvoj katoliškega političnega gibanja predstavil v knjigi: Jure Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo. Diktatura kralja Aleksandra in politika Slovenske ljudske stranke 1929–1935* (Ljubljana: Modrijan, 2007), ki jo na tem mestu deloma povzemam.
- 7 Andrej Pančur, »Nastanek političnih strank,« v: *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije, 1. zvezek*, ur. Jasna Fischer et al. (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino in Mladinska knjiga, 2005), 31.
- 8 Fran Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem* (Ljubljana: Prosvetna zveza, 1928), 36, 37.
- 9 O prvem in drugem shodu prim. Stane Granda, »I. in II. slovenski katoliški shod,« v: *Missiev simpozij v Rimu* (Celje: Mohorjeva družba, 1988), 95–109.
- 10 Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja*, 46.
- 11 »Osnovni odbor, Katol. političnega društva,« *Slovenec*, 27. 1. 1890. Jure Gašparič, »Katoliško politično društvo,« v: *Slovenska kronika XIX. stoletja 1884–1899*, ur. Janez Cvirn (Ljubljana: Nova revija, 2003), 139–41.
- 12 Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja*, 42, 43, 101, 102.

Narodno stranko, kasneje preimenovano v Narodno napredno stranko, dve leti kasneje se je formiral še socialdemokratski politični tabor.¹³ Strankarsko življenje na Kranjskem se je poslej vse bolj utrjevalo.

Na Goriškem je do dokončne ločitve prišlo nedolgo za Kranjsko, leta 1899, na Koroškem in v Trstu pa se je sloga ohranjala še po prelomu stoletja. Tudi politično ozračje na Štajerskem je ostajalo v znamenju sloge vse do dvajsetega stoletja, dokler nista na državnozborskih volitvah leta 1907 nastopili dve slovenski stranki, leto prej nastala liberalna Narodna stranka za Štajersko¹⁴ ter leta 1907 nastala katoliška Slovenska kmečka zveza za Štajersko, katere prvi mož je postal kasnejši dolgoletni voditelj SLS dr. Anton Korošec.¹⁵

Razvoj v stranko

Katoliško politično društvo tako lahko štejemo za začetek stranke, a res samo za začetek, saj društvo v nobenem oziru ni predstavljalo strankarske centrale z modernim strankarskim aparatom. Bilo pa je prvo formalno in – kot je zapisal Fran Erjavec – »dejansko ognjišče« katoliškega političnega gibanja.¹⁶ Pravila mu je spisal dr. Ivan Šusteršič (odobrena so bila 1. 12. 1889), ustanovni občni zbor se je vršil 26. januarja 1890.¹⁷ Prvi predsednik je postal Karel Klun, eden prvakov starejše konservativne struje v katoliškem gibanju, ob njem pa so vidnejša mesta v vodstvu društva zasedli mlajši sledilci Mahničevih tez in občudovalci dunajskega politika dr. Karla Luegerja (Ignacij Žitnik, Ivan Šusteršič, Andrej Kalan in drugi). Ti so kasneje pridobili odločilni vpliv in utirili smer katoliške politike na Slovenskem. Po Klunovi smrti ga je nadomestil Povše, leta 1899 pa je predsedovanje društvu prevzel dr. Ivan Šusteršič. Zlagoma je nastajala moderna katoliška politična stranka, ki se je novembra 1895, med predvolilnimi boji ob deželnozborskih volitvah na Kranjskem, začela imenovati Katoliška narodna stranka.¹⁸

Število članov društva (stranke) je kmalu naraslo na 600, ob tem pa je imelo v številnih krajih svoje posebne poverjenike oz. zaupnike (Erjavec jih omenja 81).¹⁹ Ti so bili v poznejših letih eden stebrov katoliške politične organizacije na terenu, zlasti v negotovih časih v tridesetih letih 20. stoletja. Pomen strankinih zaupnikov je bil tudi formalno prepoznan oktobra leta 1902, ko so se ti sešli na zborovanju.

13 Jurij Perovšek, *O demokraciji in jugoslovanstvu. Slovenski liberalizem v Kraljevini SHS/Jugoslaviji* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2013), 15, 16.

14 Njena vodilna osebnost je bil dr. Vekoslav Kukovec. O njem: Vlasta Stavbar, *Politik Vekoslav Kukovec. Politično delovanje do leta 1918* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2016).

15 O dogajanju na Štajerskem gl. Filip Čuček, *Svoji k svojim. Na poti k dokončni nacionalni razmejitvi na Spodnjem Štajerskem v 19. stoletju* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2016), 129–36.

16 Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja*, 43.

17 Janko Pleterski, *Dr. Ivan Šusteršič 1863–1925. Pot prvaka slovenskega političnega katolicizma* (Ljubljana: ZRC SAZU, 1998), 34–38.

18 »Volitve – pred durmi!«, *Slovenec*, 12. 10. 1895. O uvedbi imena KNS gl. Jurij Perovšek, »Politične razmere na Slovenskem na prehodu iz 19. v 20. stoletje«, v: *Zbornik simpozija ob stoletnici začetka gradnje prve slovenske gimnazije*, ur. Robert A. Jernejčič (Ljubljana: Zavod sv. Stanislava, 2002), 29.

19 Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja*, 42, 43.

»Zbor zaupnikov« je bil tedaj razglašen za »najvišji forum stranke«,²⁰ za katoliški strankarski kongres. Tistega oktobra so prvič izvolili načelnika stranke, to je seveda postal predsednik Katoliškega političnega društva Šusteršič, oblikovali strankine organe in uredili nekatera organizacijska vprašanja (člani glavnega odbora so odtlej vedno bili tudi strankini poslanci). Stranka se je organizacijsko oprla na mrežo sodnih okrajev; svoje oporišče je želela postaviti v slehernem izmed njih. Ivan Stanovnik je tudi »priporočal«, »naj odslej ne leži vse breme agitacije več na duhovnikih. Zaupniki naj gredo med ljudstvo / ... /«²¹ Leta 1902 je tako bila stranka tudi dejansko konstituirana.²² Tri leta kasneje, na zboru zaupnikov 27. novembra 1905, se je preimenovala iz Katoliške narodne v Slovensko ljudsko stranko.²³

Organizacijska rast je dosegla prelomno točko leta 1908, kar je bila zlasti posledica uvedbe splošne in enake volilne pravice. Z demokratizacijo volilnega sistema je SLS namreč postala »politična gospodarica Kranjske« pa tudi drugod so avstrijski politični analitiki ugotavljali, da je odtlej na političnem zemljevidu vse le rdeče in črno. Politizacija množic je nekajkrat pomnožila količino strankarskega dela in vse očitneje je postajalo, da je treba vzpostaviti stalno strankino tajništvo; pravo politično centralo s profesionalnim osebjem in vsem potrebnim aparatom. Avgusta 1908 je tako v prostorih Katoliške tiskarne odprl vrata svoje pisarne prvi strankin tajnik dr. Valentin Rožič.²⁴

Rožičevo tajništvo je še zmeraj bilo pristojno le za kranjsko SLS, četudi so katoliški politiki s Štajerske, Goriške in Koroške z njo redno sodelovali. Ideja tesnejšega povezovanja se je tako zdela bolj in bolj samoumevna, razpravljanje o njej vse bolj živo. Naposled je dr. Janko Brejc predlagal, da naj kranjska SLS preprosto razširi svoje delovanje tudi na ostale dežele. Zlasti »praktični razlogi« naj bi nato »glede na različne razmere in potrebe posameznih strank v domačih deželah privedli končno le do federativne združitve v skupno ‚Vseslovensko ljudsko stranko‘«. Ustanovno zborovanje (tako ga imenuje Erjavec, dejansko seveda ni šlo za ustanovitev nove stranke, ampak bolj za njeno reorganizacijo in tesnejše meddeželno povezovanje) je bilo 17. oktobra 1909, udeležilo se ga je več kot 4000 zaupnikov iz vseh dežel. Načelnik VLS je pričakovano postal Šusteršič, podnačelniki (zastopniki drugih dežel) pa Anton Korošec, Janko Brejc in dr. Anton Gregorčič.²⁵

Trdna organizacija VLS se je krepila in obdržala še v naslednjem desetletju vse do zadnjih ur obstoja habsburške monarhije, ko so jo prvič pretresli ostri spori v samem vrhu. Bili so načelne, politične in tudi osebne narave, odmevali so v časopisju, njihovi akterji pa niso zaobšli nizkih udarcev. Osrednji osebnosti sta bili načelnik Ivan Šusteršič na eni strani in priljubljeni strankin organizator in voditelj Janez Evangelist Krek na drugi. »Avstrijakant« in legitimist Šusteršič je spor sčasoma vse bolj izgubljal,

20 Ibid., 81.

21 »Shod zaupnikov kat.-nar. stranke,« *Slovenec*, 13. 10. 1902.

22 Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja*, 115.

23 »Po triletnem boju,« *Slovenec*, 29. 11. 1905.

24 »Shod zaupnikov S. L. S.,« *Slovenec*, 16. 11. 1908. Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja*, 240.

25 Ibid., 242, 243.

a vdal se ni do konca. Po Krekovi smrti leta 1917 je postal še ostrejši in novembra tega leta celo formalno razpustil stranko. Z vsem njenim imetjem naj bi razpolagal on, ki je obenem ustanovil novo Slovensko kmečko stranko. Zgodil se je pravi strankarski prevrat! Toda opore za svoje početje Šusteršič tedaj ni več imel. Njegova opozicija je izvolila začasno vodstvo »razpuščene« SLS s prelatom Kalanom na čelu, ki ga je podprla večina katoliških organizacij in zaupnikov, tudi škof Anton Bonaventura Jeglič. Začasno vodstvo je konec decembra 1917 nato sklicalo zbor zaupnikov, ki je izvolil novo vodstvo VLS. Na Šusteršičevo mesto je stopil »Jugoslovan« Anton Korošec,²⁶ podnačelniki so postali France Grafenauer, Lovro Pogačnik in Josip Fon, tajnik pa Bogomil Remec.²⁷

Nadaljevanje v prvi Jugoslaviji

Po oblikovanju prve jugoslovanske države, ki je pomenilo (včasih takojšnjo, včasih bolj procesno) cezuro za številna področja delovanja politične stranke, se organizacijsko okostje VLS ni bistveno spreminjalo.²⁸ Aparat je bil vzpostavljen, potreben je bil teritorialnih prilagoditev novemu državnemu okolju. Na shodu zaupnikov aprila leta 1920, ko so pristaši stranke prvič v novi državi celovito pretehtali položaj in izdelali svoj program, tako niso obsežneje obravnavali organizacijskih vprašanj, ampak so se bolj posvečali izdelavi programskih in političnih smernic delovanja.²⁹ Tajnik SLS Fran Kulovec je glede organizacije le poročal, da je dotlej tajništvo »uredilo dobro poslušajočo osrednjo pisarno, ki je v neprestanem stiku z vsemi organizacijami. Osnovala sta se tudi strankina tajništva v Celju in Mariboru, kjer ju vodi s požrtvovalnostjo g. Žebot. Naša prva naloga je, da stranko podrobno organiziramo. Naše načelo je bilo, do moramo graditi stranko od spodaj gor. Tako se je začela podrobna organizacija stranke po vsej Sloveniji. Sedaj imamo komaj še kakih 20 občin, kjer nimajo nobene krajevne organizacije. Povsod drugod imamo kmetske, ali delavske organizacije ali pa krajevne odbore.« Sprejeli so še novi poslovnik in izvolili novo vodstvo. Načelnik je seveda z velikim odobravanjem ostal Anton Korošec, prvi podnačelnik pa Bogomil Remec. Ostali trije podnačelniki so bili nevoljeni, in sicer vsakokratni predsedniki Kmetске, Obrtniške in Delavske zveze. Leta 1920 so to bili Janez Brodar za Kmetško zvezo, Ivan Ogrin za Obrtniško zvezo in Josip Gostinčar za

26 O Koroščevem političnem profilu gl. Feliks J. Bister, *Anton Korošec. Državnozborski poslanec na Dunaju* (Ljubljana: Slovenska matica, 1992) in *Časopis za zgodovino in narodopisje* 77, št. 2-3 (2006) – tematska številka o Antonu Korošču. *Prispevki za novejšo zgodovino* 31, št. 1 (1991) – Življenje in delo dr. Antona Korošča. Gašparič, SLS pod kraljevo diktaturo. Jurij Perovšek, »V zaželjeni deželi«. *Slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo 1918–1941* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009), 241–59.

27 *Naša moč*, 4. 1. 1918. Pleterski, Dr. Ivan Šusteršič 1863–1925, 383–429. Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja*, 273–75.

28 Dne 5. 1. 1920 je bila sicer v dotlej ogrskem Prekmurju ustanovljena Kmečka zveza za Prekmurje, a ta ni bila konkurenčna politična organizacija SLS, marveč njena »podružnica« oz. posebna organizacijska oblika za Prekmurje. Načeloval ji je Jožef Klekl, dolgoletni poslanec SLS v beograjski skupščini. – Jurij Perovšek, »Katoliški tabor,« v: *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992*, 1., 227, 228.

29 Jurij Perovšek, *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1929)* (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1998), 71–74.

Delavsko zvezo. Stranko so v skladu z novo politično realnostjo preimenovali iz VLS v SLS, saj ime VLS po koncu habsburških dežel ni več bilo smiselno.³⁰

Naslednji volilni zbor zaupnikov je bil v skladu z novim poslovníkom tri leta kasneje, novembra 1923. Načelnik in podnačelnik sta ostala Korošec in Remec. So pa leta 1923 namenili nekaj več besed lastni organizaciji (tajnik Kulovec je bil kot poslanec zadržan v Beogradu, zato je poročal mariborski tajnik Marko Kranjc). Kljub vznesenim besedam aprila 1920 se namreč stranka ob volitvah v konstituanto ni odrezala v skladu z lastnimi pričakovanji. Navadno je zmagovala z absolutno večino, tedaj le z relativno. Očitno organizacija le ni bila tako dovršena, so razmišljali strankarski prvaki. Zato so takoj po volitvah sklenili, da še nekoliko dodelajo organizacijo tajništva (poleg osrednjega tajništva v Ljubljani in okrožnega tajništva v Mariboru so se osnovala okrajna tajništva v Novem mestu, Celju, Kozjem in Murski Soboti), a se nato v glavnem posvetijo »organizatoričnemu delu na globoko«. V svojo mrežo so vnesli več dinamike in začeli mesec za mesecem prirejati shode, sestanke, manifestacije ipd., za svoje pristaše so celo organizirali politično šolo.³¹ Uspeh na volitvah marca 1923 ni izostal.

Zadnje legalno izvoljeno vodstvo SLS je Zbor zaupnikov izvolil 14. novembra 1926 v Celju. Za načelnika je bil tedaj še enkrat potrjen nesporni voditelj Anton Korošec, prvo podnačelniško mesto pa je namesto Bogomila Remca zasedel Marko Natlačen, vse bolj v ospredje stopajoč politik.³²

Prepoved

Pregreto politično življenje v dvajsetih letih, ko na političnem parketu niso umanjkali niti revolverski strelji, je naposled privedlo do odločitve kralja Aleksandra o uvedbi osebne diktature. Šestega januarja 1929 je odpravil ustavo, parlament in politične stranke. Te so bile po njegovem v dotedanji obliki za državo škodljive.³³ Dvaindvajseti januar 1929 je bil usoden za Slovensko ljudsko stranko. Tega dne sta v prostore tajništva stranke vstopila policijska uradnika in tajniku Jožetu Košičku vročila odlok, da je stranka »zabranjena in razpuščena«.³⁴

Takoj naslednji dan, 23. januarja 1929, je načelnik SLS dr. Korošec na prvi strani Slovenca objavil oklic pristašem stranke: »Vsem somišljenikom! Po zakonu o zaščiti države od 6. januarja 1929 je tudi Slovenska ljudska stranka razpuščena. Vse somišljenike prosimo, da sprejmejo to dejstvo mirno in lojalno na znanje, vpoštevajoč višje državne interese. O pravem in primernem času Vam bomo predložili, kar bo z ozirom na nove razmere najboljše in najpotrebnejše. Dr. Anton Korošec.«³⁵ Koroščev

30 »Shod zaupnikov Slovenske ljudske stranke,« *Slovenec*, 8. 4. 1920.

31 »Zbor zaupnikov SLS,« *Slovenec*, 6. 11. 1923.

32 »Zbor zaupnikov slovenske ljudske stranke,« *Slovenec*, 16. 11. 1926.

33 Zadnje politične stranke so bile razpuščene z odlokom notranjega ministrstva 24. 1. 1929. – »Vse politične stranke v državi razpuščene,« *Jutro*, 25. 1. 1929.

34 »Slov. ljudska stranka razpuščena,« *Slovenec*, 23. 1. 1929.

35 »Vsem somišljenikom!,« *Slovenec*, 23. 1. 1929.

poziv somišljenikom implicitno že nakazuje, da formalni konec SLS ni pomenil tudi dejanskega konca stranke. Slednja je, prilagojena novim razmeram, delovala naprej.³⁶

Z ukinitvijo tajništev SLS je bil eliminiran zgolj vrh silno razvejane in močne organizacije, ki jo je stranka sistematično vzpostavljala vse od konca 19. stoletja. Centralno tajništvo v Ljubljani (in tajništvo v Mariboru) sta skupaj s številnimi okrajnimi in krajevnimi odbori nedvomno bili gonilna sila in povezovalni element v delovanju stranke, toda njena dejanska moč je temeljila na mreži strankinih zaupnikov in številnih nepolitičnih organizacij. Po 22. januarju 1929 se tako za SLS na »terenu« ni nič bistveno spremenilo. Stranka je zgolj »spremenila svoje bivališče. Odšla je namreč v podzemlje /.../. Strankin ustroj se je hitro in srečno spremenil v podtalno organizacijo. Stranka je organizirala mrežo strankinih zaupnikov do zadnje gorske vasi.«³⁷

Strankin nesporni voditelj je vse ta čas ostajal Anton Korošec, poleg njega pa je od avgusta 1931 stranko krmililo še novo vodstvo, ki se ga je prijelo ime štirinajsterica. Pri tem je zlasti zanimivo, da člani novega organa niso vstopili vanj brez soglasja strankarske baze, kakor bi v resnično težkih političnih razmerah diktature mogli pričakovati. Vanj so bili povsem legitimno izvoljeni na Zboru zaupnikov. Shod številnih zaupnikov v Ljubljani v času prepovedi strank seveda ni mogel ostati neopažen in je zatorej pomenil veliko posebnost v tedanjem slovenskem političnem življenju, bil pa je sad zakulisnega dogovarjanja kralja z Antonom Koroščem.³⁸ Novi organ, ki se je tajno sestajal v stanovanju Franca Gabrovška v ljubljanskem Unionu, je dejansko sestavljala petnajsterica politikov: nekdanji mariborski poslanec Ivan Vesenjak, bivši predsednik mariborske oblastne skupščine Josip Leskovar, štajerska duhovnika Marko Kranjc in Anton Cestnik, nekdanji ljubljanski poslanci Tone Sušnik, Fran Kulovec in Franc Kremžar, ravnatelj Zadrुžne zveze Franc Gabrovšek, odvetnik in novinar Juro Adlešič, uradnik Anton Milavec, nekdanji podpredsednik SLS Marko Natlačen, nekdanji tajnik stranke Jože Košiček, bivši poslanec Ivan Česnik, glavni urednik Slovenca Ivan Ahčin ter vzhajajoča politična zvezda Miha Krek. Morda se zdi nenavadno, da med navedenimi ni Antona Korošča, ki je seveda ostal prvak bivše SLS, a je tedaj živel v Beogradu in se zato ni mogel udeleževati sestankov štirinajsterice.³⁹

Življenje SLS v podobi JRZ

Naporno opozicijsko obdobje (vključevalo je obračunavanje z njenimi somišljeniki, vodstvo na čelu s Koroščem pa je bilo celo poslano v internacijo) je za prepovedano SLS trajalo do poletja 1935, ko se je na podlagi tajnega političnega sporazuma ponovno povzpela na oblast. Toda tudi kot vladna »stranka« SLS seveda ni mogla nastopati kot SLS. Potrebovala je novo strankarsko-organizacijsko okrilje.

³⁶ Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo*, 75–77.

³⁷ »Organizacijski ustroj Slov. ljudske stranke,« *Domoljub (Vestnik Slovenske ljudske stranke, Washington)*, št. 4, avgust 1954.

³⁸ O tem gl. Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo*, 77, 78.

³⁹ Bojan Godeša in Ervin Dolenc, *Izgubljeni spomin na Antona Korošča. Iz zapuščine Ivana Ahčina* (Ljubljana: Nova revija, 1999), 77–81. *Domoljub (Vestnik Slovenske ljudske stranke, Washington)*.

Stranke tedaj sicer niso bile več prepovedane. Od leta 1931, ko je kralj oktroiral novo ustavo, jih je bilo znova mogoče ustanavljati, a so morale biti zasnovane vsedržavno in niso smele imeti »plemenskih« oboležij. Podobno kot za SLS je veljalo za njene »koalicijske« partnerje v novi oblastni garnituri – pristaše srbske Narodne radikalne stranke in Jugoslovanske muslimanske organizacije. Ti ravno tako niso smeli nastopati s starim imenom, zato so vse tri stranke skupaj vzpostavile in prijavile novo stranko, imenovano Jugoslovanska radikalna zajednica (JRZ). Formalno je bila odobrena 27. avgusta 1935.⁴⁰

Ob prijavi nove vsedržavne stranke je predsednik vlade Milan Stojadinović dejal, da je »/.../ vodstvo politike Jugoslovanske radikalne zajednice /.../ v Sloveniji izključno poverjeno dr. Ant. Korošču«. ⁴¹ S temi besedami je odkrito priznal, da je politično življenje v Dravski banovini postalo primat nekdanje SLS. Njeno vodstvo se je nemudoma lotilo sistematičnega prevzema oblasti. Živahno javno strankarsko-politično delo za nekdanjo SLS ni predstavljalo nikakršne težave. Bivša SLS je namreč poleti 1935 zgolj dekonspirirala in razširila že obstoječo organizacijsko mrežo.⁴²

Strankin nesporni voditelj je ostajal Korošec, čigar status se je deloma že spogledoval s kulturnim. Njegova nenadna smrt decembra 1940 je zato bila za stranko precejšen udarec, na katerega ni bila docela pripravljena. V napetih domačih in zlasti mednarodno-političnih razmerah in ob potekajoči vojni je ostala brez vodje, vse bolj pogreznjena v medsebojne spore. Korošček naslednik je postal Fran Kulovec, ki ga je le nekaj mesecev kasneje v Beogradu zadela nemška bomba.⁴³

Neprofesionalno področje (katoliške nepolitične organizacije)

Razvoj do uvedbe Aleksandrove diktature

Mreža najrazličnejših katoliških organizacij, ki so bile bolj ali manj tesno povezane s stranko, mestoma deluje kot nepregleden panj; kot obsežen in teritorialno razpršen vrvež. Na tem mestu ne bo mogoče navesti in orisati vseh organizacij, skozi katere in s katerimi je SLS izvajala svojo politiko. Očrtal bom le glavne zgodovinske smernice področja in omenil nekatere pomembnejše organizacije.

Že kmalu po ustanovitvi Katoliškega političnega društva so na Kranjskem nastale številne *okrajne katoliške politične organizacije*. Najprej je februarja 1894 nastalo Katoliško politično društvo za Dolenjsko, junija posebno društvo za Gorenjsko,

---

⁴⁰ Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo*, 268, 269.

⁴¹ »Slovenijo predstavlja dr. Korošec,« *Slovenec*, 23. 8. 1935.

⁴² Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo*, 269, 270.

⁴³ Nekoliko prej je stranka tudi ponovno začela uporabljati staro ime SLS, kar sicer še vedno ni bilo zakonito, in se organizacijsko pripravljati na možnost okupacije. – Jure Gašparič, »SLS ob začetku druge svetovne vojne,« v: *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992*, 1, 412. Jure Gašparič, »Dogajanje v Sloveniji do aprilske vojne,« v: *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992*, 1, 414. Bojan Godeša, *Čas odločitev. Katoliški tabor in začetek okupacije* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2011), 158–79.

septembra za Vipavsko, oktobra za kamniški okraj in marca 1895 za sodni okraj Lož. Vzporedno so nastajala še številna okrajna društva, ki so prirejala shode in zborovanja. Na njih so v glavnem govorili vabljeni poslanci, pozornost pa usmerjali k lokalnim potrebam kraja. Tam, kjer društva niso imeli, je shode tu in tam organiziralo ljubljansko društvo, ki je torej že od začetka veljalo za centralni – vodstveni organ katoliške politične organizacije. A do začetka stoletja so bila društva organizirana po večini kranjskih sodnih okrajev.⁴⁴

Devetnajstega marca 1906 so ustanovili *Kmečko zvezo*, katere cilj je seveda bil čim bolj učinkovito nagovoriti in pridobiti kmete, tedaj socialno najštevilnejšo skupino na Slovenskem. Erjavec je zapisal: »Ker dotedanja kat. polit. društva kot zgolj politične organizacije pri preprostem in praktično mislečem kmetiču niso mogla najti zaželjenega odmeva, so jih začeli preoblikovati v interesna zastopstva kmetiškega ljudstva, kakor so storili to že poprej Štajerci.«⁴⁵ Katoliška politična organizacija se je s tem začela jasno opirati na stanovski temelj, kar je v naslednjih desetletjih v prvi jugoslovanski državi dovršila v skoraj popolni obliki. Kmečka zveza se je kasneje preoblikovala v Jugoslovansko kmetstvo zvezo.

Vzporedno so začele nastajati tudi organizacije, utemeljene v spopadu »dveh socialnih konceptov«. Na Kranjskem, kjer je pečat Katoliški narodni stranki sprva dajal njen konservativni predsednik Karel Klun, so si velik vpliv znotraj stranke s svojim zavzemanjem za široke ljudske množice kmetov in delavcev kmalu zagotovili krščanski socialci pod taktirko Janeza Evangelista Kreka, »talentiranega in neumornega socialnega organizatorja«; »dobrega poznavalca slovenskega naroda in njegove duše«.⁴⁶ Izhajajoč iz papeške enciklike *Rerum novarum* so v skladu s svojim krščansko-socialnim solidarnim nazorom vzpostavili učinkovito mrežo združenih organizacij, ob tem pa so nastajala mnoga katoliška delavska društva.⁴⁷

Kot osrednja organizacija vseh krščansko-socialnih nepolitičnih društev je 14. novembra 1897 nastala *Slovenska krščansko socialna delavska zveza*, ki je pred prvo svetovno vojno združevala več kot 450 društev s 43.000 člani.⁴⁸ Delovanje je skušala načrtno prenesti čez kranjske meje in je zato imela svoj pododbor tudi v Mariboru, »a ker je bila Ljubljana predaleč in ker je bil provincijalizem na Štajerskem že od nekdaj jako močno razvit, so po Krekovem nasvetu« pododbor leta 1906 preoblikovali v samostojno Slovensko krščansko socialno zvezo za Štajersko.⁴⁹ Po razpadu habsburške monarhije in oblikovanju prve Jugoslavije je v »razrvanih« povojnih razmerah zveza sprva s težavo nadaljevala delo, a je naposled organizacijsko in vsebinsko doživela vnovičen preporod. Leta 1923 je notranje utrdila svojo organizacijo z novimi pravili in se preimenovala v *Prosvetno zvezo*. Pod svojim okriljem je združevala številne odseke in ustanove, ki so s svojo razvejano dejavnostjo skrbeli za katoliško prosveto:

44 Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja*, 101, 102, 115.

45 Ibid., 117.

46 Prunk in Rangus, *Sto let življenja slovenskih političnih strank 1890–1990*, 35.

47 Ibid., 29.

48 Jure Gašparič, »Slovenska krščansko socialna delavska zveza,« v: *Slovenska kronika XIX. stoletja 1884–1899*, 284.

49 Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja*, 279.

Ljudski oder, Ljudsko knjižnico, Pevsko zvezo, Slovensko krščansko žensko zvezo, Radio, Kino itd.⁵⁰

Poleg omenjenih organizacij je pod plaščem SLS v naslednjih desetletjih delovala še cela paleta drugih, obsegajočih prav vse sfere življenja. Obrtniki so bili zbrani v *Obrtni zvezi*, šolajoča se mladina v *Slovenski dijaški zvezi* in *Akademski zvezi* ter delavci v delavsko-strokovni *Jugoslovanski strokovni zvezi*, ki pa se je zavoljo svoje krščanskosocialistične idejne usmeritve zapletala v vse ostrejšje spore z vodstvom stranke.⁵¹ Najširša mladinska organizacija katoliškega tabora je bila *Jugoslovanska orlovska zveza*, medtem ko je *Krekova mladina* združevala delavsko mladež in se podobno kot Jugoslovanska strokovna zveza vse bolj razhajala z vodstvom stranke ter približevala politični levici.⁵²

Ob vseh naštetih organizacijah in dejavnostih pa je gotovo imel osrednjo vlogo *katoliški politični tisk*; časopise, osrednji medij 19. in prve polovice 20. stoletja. Katoliški politični tabor se je ponašal z lastnim dnevnikom že pred svojim formiranjem; list *Slovenec* je začel izhajati leta 1873 in bil do leta 1941 prvi glasnik politike SLS. Sprva je izhajal trikrat na teden, leta 1883 je postal dnevnik. Skozenj je stranka plasirala svoje ideje, z njim je nagovarjala volilno telo, napadala politične tekmece in v obdobju opozicije z njegovo pomočjo celo komunicirala z oblastjo. *Slovenec* je bil večkrat cenzuriran, njegov obseg in domet sta se spreminjala, a nikdar ni izgubil svojega mesta znotraj katoliške politike na Slovenskem.⁵³ Ob njem je na Štajerskem že od leta 1867 izhajal *Slovenski gospodar*, ki ga je nekaj časa urejal kasnejši lider Anton Korošec.⁵⁴ Preprostemu ljudstvu je bil namenjen *Domoljub* (kot priloga *Slovenca* je na 14 dni izhajal od 1888, od 1893 kot samostojen list), istega leta pa je nastal tudi katoliški leposlovni list *Dom in svet*.⁵⁵ Vsa katoliška izdajateljska dejavnost je bila združena pod okriljem Katoliških tiskovnih društev (KTD). Na Kranjskem je delovalo od leta 1887, na Štajerskem že od 1871. Sčasoma je KTD preraslo v veliko slovensko izdajateljsko hišo z modernimi poslopi, knjigarno in tiskarno (leta 1924 so uvedli offset tisk).⁵⁶

50 Več o Prosvetni zvezi Anka Vidovič-Miklavčič, »Kratek oris razvoja in dejavnosti Prosvetne zveze (PZ) v letih 1929–1941. Razvoj krščansko-socialnih organizacij in njihovih glasil,« *Zgodovina v šoli* 5, št. 2 (1996): 10–17.

51 Janko Prunk, *Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1977), 87–94.

52 Anka Vidovič-Miklavčič, *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom. Pregled razvoja in dejavnosti mladinskih organizacij, društev in gibanj v liberalno-unitarnem in katoliškem taboru v letih 1929–1941 v jugoslovanskem delu Slovenije* (Ljubljana: Študentska organizacija Univerze, 1994), 36, 37.

53 O Slovincu gl. *Slovenec. Političen list za slovenski narod (1873–1945). Kratek pregled zgodovine ob 140-letnici začetka njegovega izhajanja*, ur. Mateja Tominšek Perovšek (Ljubljana: MNZS, 2013). O političnih vidikih zlasti prispevke: Jurij Perovšek, »Političnozgodovinski pogled na Slovenca 1873–1914,« v: *Slovenec. Političen list za slovenski narod*, 14–17. Jurij Perovšek, »Idejnopolitične, narodne in socialnogospodarske usmeritve Slovenca v Kraljevini SHS/Jugoslaviji 1918–1941,« v: *Slovenec. Političen list za slovenski narod*, 24–27. Janez Cvrtin, »Urednik Slovenca dr. Evgen Lampe in ‚slamorenštvo,« v: *Slovenec. Političen list za slovenski narod*, 64–67.

54 Franc Rozman, »Anton Korošec - urednik Slovenskega gospodarja,« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 77, št. 2-3 (2006): 161–70.

55 Mateja Tominšek Perovšek, *Frančišek Lampe: Zmerno, z ljubeznijo. Portret slovenskega katoliškega misleca Frančiška Lampeta (1859–1900) in njegova vloga v družbeni in kulturno-duhovni zgodovini na Slovenskem* (Ljubljana: Družina, 2006), 125–40. Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja*, 40, op. 35.

56 O razvoju KTD gl.: *Ibid.*, 18, 19, op. 15 in 38, 39, op. 33.

V tridesetih letih

Veliko cezuro v razvoju in pomenu katoliških nepolitičnih organizacij je pomenila uvedba diktature kralja Aleksandra. Tedaj se je številnim med njimi sprva bistveno povečal pomen, saj so po prepovedi SLS postale novo organizacijsko torišče katoliške politike. Ena osrednjih je bila Jugoslovanska kmetijska zveza (sicer je bila politično-stanovska organizacija, a jo je vodstvo SLS tik pred uveljavitvijo diktature z zvitim političnim manevrom izločilo iz formalne strukture stranke),⁵⁷ njej ob bok moremo brez zadržkov postaviti tudi Prosvetno zvezo, naslednico Krekove Slovenske krščansko socialne delavske zveze.

Poleg obstoječih organizacij pa je po letu 1929 začela pridobivati veljavo še ena, poimenovana *Katoliška akcija*. Ta je sicer bila povsem verska, ustanovljena že leta 1922 s papeško okrožnico *Ubi arcano Dei consilio*. Potem ko se je organizirala tudi na slovenskem ozemlju, je v svoje vrste privabila mnoge privržence prepovedane SLS. Skladno s tedanjimi definicijami je pomenila »sodelovanje organiziranih laikov pri hierarhičnem apostolatu cerkve /.../«, torej je bila duhovna, nadstrankarska in nepolitična organizacija, ki pa se vplivom sebi najbližje stranke le ni mogla izogniti.⁵⁸ V vodstvu nove organizacije so bili predstavniki mnogih katoliških organizacij (Orlov, Prosvetne zveze idr.). Katoliška akcija je s tem začasno postala krovna katoliška organizacija.⁵⁹

Po negotovem, vendar premišljenem in mirnem vstopu SLS v čas diktature, je kaj kmalu sledil bridek preobrat. Kraljev režim je namreč spoznal, da so številne katoliške organizacije vendarle tudi (ali nekatere celo predvsem) politične organizacije. In bolj ko je formalno prepovedana SLS stopala po opozicijski poti, hujše sankcije so zadele njene organizacije. Najprej, še za časa sobivanja SLS z režimom, je oblast razpustila Orle, kar je pomenilo izgubo pomembne mladinske organizacije. Strankino vodstvo je takrat hitro reagiralo in poiskalo nadomestno organizacijsko obliko. V naslednjih letih so se v okviru Prosvetne zveze tako razvile posebne organizacijske enote, ki so združevale nekdanje Orle in Orlice – fantovske odseke in dekliške krožke.⁶⁰ Toda prepoved je sčasoma zadela še Prosvetno zvezo in nato še Kmečko zvezo.⁶¹

Kakor za stranko se je tudi za njene nepolitične organizacije sila naporno politično obdobje zaključilo leta 1935, po ponovnem prevzemu oblasti v okviru vsedržavne stranke JRZ. Novi notranji minister in voditelj SLS Anton Korošec je tako že 15. julija razveljavil odločbo o razpustitvi Prosvetnih zvez v Ljubljani in Mariboru. Obenem so obnovili Kmečko zvezo, poleg nje pa so spet oživele ali na novo nastale številne druge katoliške nepolitične organizacije, zlasti mladinske.⁶² Med drugim se

---

57 Anka Vidovič-Miklavčič, »Kmečko stanovsko gibanje v okviru SLS v zadnjem desetletju stare Jugoslavije«, *Revija* 2000, št. 46/47 (1989): 214–17.

58 Vidovič-Miklavčič, *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom*, 51–54.

59 Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo*, 80, 81.

60 Vidovič-Miklavčič, *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom*, 51–66.

61 Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo*, 79, 135.

62 Anka Vidovič-Miklavčič, »Kmečko stanovsko gibanje v klerikalnem taboru na Slovenskem 1935–1941«, *Borec* 42, št. 1 (1990): 84. Vidovič Miklavčič, *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom*, 41.

je izoblikovala posebna strankina garda, imenovana Mladina JRZ.⁶³ SLS je takrat v polnem obsegu izgrajevala in pregrajevala svojo strukturo in svojo »nepolitično« moč odločno pokazala tudi navzven, na evharističnem kongresu, ki je potekal junija 1935 v Ljubljani (še prej, septembra 1934, je bil kongres v Mariboru). Ta ni bil zgolj verska slovesnost, imel je svoj politični naboj.⁶⁴ Krovna organizacija katoliškega tabora je v zadnjih letih obstoja prve Jugoslavije še naprej ostajala Katoliška akcija, ki je združevala najrazličnejše organizacije: Zvezo katoliških dijakov (z glasilom *Mi mladi borci*), Zvezo mladih katoliških dijakinj, Zvezo mladih katoliških delavcev, Zvezo katoliških kmečkih mladenk, Zvezo katoliških nameščenk pa učiteljic, Prosvetno zvezo, Zvezo fantovskih odsekov, Zvezo dekliških krožkov, klub Straža na univerzi in Molitveno pomoč.⁶⁵

Stranka in denar

Eno od pomembnejših poglavij znotraj organizacijske zgodovine sleherne stranke je gotovo poglavje o strankarskih financah in obvladovanju gospodarsko-finančnih institucij. Po eni strani zato, ker brez ustrezne denarne podpore ni mogoče zares zasnovati in realizirati političnega gibanja, po drugi pa tudi zato, ker imajo finančne zadeve same po sebi neodtujljiv vpliv na posameznikovo ravnanje. Že v času med obema vojnama se je uveljavila naslednja teza:

»Die Kraft, die dem Geld und dem Drang nach Geld innewohnt, muss sich auch dort auswirken, wo die Menschen und Völker zu staatlichen Organisationen zusammengeschlossen sind und die Aufrechterhaltung oder Neugestaltung des Staatsgefüges anstreben, beraten und durchführen: eben in der Politik.«⁶⁶

Ta vprašanja so v slovenski historiografiji relativno slabo raziskana, kar gre vsaj deloma pripisati dejstvu, da stranke o teh zadevah na sploh ne pišejo in poročajo pogosto.⁶⁷

Vsekakor je široko razpredena dejavnost katoliškega političnega tabora potrebovala močno gospodarsko-finančno zaledje. Prispevki strankarskih pristašev (članarina), ki so jo ti vplačevali v poseben strankin sklad (k temu so redno pozivali na zborih zaupnikov),⁶⁸ niso zadostovali za financiranje celotnega političnega projekta. SLS se je tako tudi v gospodarsko-finančnih zadevah oprla na druge organizacije, skozi katere je lahko tudi učinkovito uresničevala svojo politiko.⁶⁹ Leta 1894 je na pobudo

63 Anka Vidovič-Miklavčič, »Mladina Jugoslovanske radikalne zajednice (MJRZ) v Dravski banovini,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 32, št. 1-2 (1992): 15–33.

64 Vidovič-Miklavčič, *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom*, 72.

65 Anka Vidovič Miklavčič, »Utrjevanje političnega katolicizma in Katoliška akcija,« v: *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992*, 1, 363–68.

66 Richard Lewinsohn, *Das Geld in der Politik* (Berlin, 1930). Cit. po: Ludwig Richter, *Die Deutsche Volkspartei 1918–1933* (Düsseldorf: Droste – KGParl, 2002), 194.

67 Doslej najboljši vpogled v finančno ozadje SLS in vobče katoliškega gibanja in Cerkve je pripravil Jože Prinčič, *Križ in kapital. Premoženje, financiranje in podjetniška dejavnost RKC na Slovenskem* (Ljubljana: Modrijan, 2013).

68 »Zbor zaupnikov slovenske ljudske stranke,« *Slovenec*, 16. 11. 1926. Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja*, 115.

69 Erjavec je odkrito priznal, da je v začetku nastalo »po kmetih več konsumnih in kmetijskih zadrug, za katere ni bilo

Janeza Evangelista Kreka nastala prva rajfajznovka, združna kmečka hranilnica, za njo pa še številne druge zadruge, ki so bile nato združene v Zadružni zvezi (leta 1912 je združevala že 405 kreditnih zadrug in 170 blagovnih) in Gospodarski zvezi. Kmečki prihranki so se z združno mrežo zbirali v Zadružni gospodarski banki, s čimer je nastajal močen strankarsko kontroliran kapital. Do svetovne vojne so nato ustanavljali še mnoga druga donosna podjetja, med drugim zavarovalnico Vzajemna in hotelsko družbo Union. Poleg Kreka sta gospodarsko politiko SLS vodila načelnik Šusteršič in Evgen Lampe. Prvi je bil tudi na čelu Gospodarske zveze.⁷⁰

Po nastanku prve Jugoslavije je SLS še okrepila svoj gospodarski kartel (bilančna vsota Zadružne gospodarske banke je zrasla na več kot 500 milijonov din, njen koncern pa je obsegal številna znana in donosna podjetja). Po vzoru predvojnih let so ga tudi kasneje usmerjali najvišji strankarski politiki. Korošec je bil do smrti predsednik Zadružne zveze, Marko Natlačen je bil član upravnih odborov vseh delniških družb, ki jih zveza ustanovila.⁷¹

Pretakanje denarja med katoliškimi organizacijami, med podjetji, zadrugami in društvi je kajpada bilo prikrito. Zadružna zveza je denimo redoma podpirala Orle (leta 1928 jim je namenila 65.282 din), a je to storila s fiktivnimi računi. Ti so se glasili na slamnate može, včasih na gesla. Posebej velikodušno so »donacije« delili katoliški denarni zavodi. Ljudska hranilnica in posojilnica v Ormožu je tamkajšnjemu katoliškemu domu leta 1927 namenila skoraj 100.000 din.⁷²

Finančni temelj katoliške politične organizacije je nedvomno bil ves čas njenega obstoja zadosti trden; denarja za politične operacije najbrž ni zmanjkalo. Glede na obseg gospodarske dejavnosti SLS lahko tudi sklepamo, da je bilo njeno finančno zaledje močnejše, kot bi ga za financiranje lastnega strankarskega pogona potrebovala, in da je stranka z zavzemanjem gospodarskega prostora utrjevala politični vpliv – ravnala je povsem v skladu s svojo politično doktrino popolnega obvladovanja slovenskega ozemlja. V obeh primerih – kar zadeva lastno financiranje in izvajanje lastne politike – je stranka zasledovala jasen cilj. A ob tem se vendarle zastavijo še neizogibna vprašanja, ki jih je utemeljil prej omenjeni Lewinsohn, ko je razmišljal o denarju in politiki: V kolikšni meri pa je morebiti denar sam po sebi gnal stranko in njene politike? V kolikšni meri je politikom šlo za bogatenje stranke in v kolikšni meri za lastno udobje? Vsaj na zadnje lahko delno odgovorimo s primerom nespornega liderja stranke v času med obema vojnama dr. Antona Korošca. Korošec je venomer rad dal »za rundo«, v času konfinacije je policijskima agentoma, ki sta ga spremljala, delil žepnino, Kreku je posojal denar in umrl skoraj brez premoženja. To mu je v času življenja dvigalo ugled tudi pri političnih nasprotnikih.

vselej potrebnih pogojev, temveč so jih večkrat snovali zgolj iz politično-spekulacijskih razlogov.« Številne zadruge so vsled tega tudi propadle. – Ibid., 82.

70 Prinčič, *Križ in kapital*, 32–38.

71 Ibid., 58–79.

72 Prinčič, *Križ in kapital*, 62.

Parlamentarno (in vladno) področje

SLS je vseskozi bila najmočnejša slovenska politična stranka, z največjo podporo v volilnem telesu. Volilce je s svojim programom in celovitim organizacijskim ustrojem najučinkoviteje nagovarjala. V spodnji tabeli so navedeni vsi poslanci katoliške politične stranke od državnozborskih volitev v Cislajtaniji decembra 1900 oz. 1901 do skupščinskih volitev decembra 1938 v Jugoslaviji. V tem osemindesetletnem obdobju je stranka odločilno oblikovala slovensko politično krajino.⁷³

Volitve	Izvoljeni poslanci katoliške stranke
December 1900	<i>Ivan Šusteršič, Viljem Pfeifer, Fran Povše, Ignacij Žitnik, Josip Pogačnik, Ivan Vencajz, Anton Gregorčič, Josip Žičkar, Hugo Berks</i> – skupaj z dvema češkima, 4 rusinskimi in 6 poljskimi poslanci povezani v Slovanski centrum , nato se okrepijo v Slovansko zvezo , iz katere pa naposled izstopijo Rusini.
1907	<i>Ivan Šusteršič, Janez E. Krek, Franc Demšar, Josip Gostinčar, Janko Hočevnar, Franc Jaklič, Josip Pogačnik, Fran Povše, Ignacij Žitnik, Fran Šuklje, Anton Korošec, Ivan Benkovič, Franc Pišek, Ivan Roškar, Josip Fon, Anton Gregorčič</i> , skupaj s Francem Grafenauerjem tvorijo Slovanski klub , ki se z Zvezo južnih Slovanov poveže v Narodno zvezo , nato razširi v Slovanski centrum in naposled v veliko Slovansko unijo .
1911	<i>Ivan Šusteršič, Janez E. Krek, Fran Povše, Josip Pogačnik, Franc Jaklič, Franc Demšar, Josip Gostinčar, Ignacij Žitnik (Lovro Pogačnik), Evgen Jarc, Janez Hladnik, Anton Korošec, Karel Verstovšek, Mihael Brenčič, Franc Pišek, Ivan Roškar, Ivan Benkovič, Fran Jankovič, Josip Fon in Anton Gregorčič</i> skupaj s Francem Grafenauerjem se s štirimi hrvaškimi pravaši iz Dalmacije povežejo v Hrvaško-slovensko zajednico , nato razširijo v Hrvaško-slovenski klub in naposled maja leta 1917 v Jugoslovanski klub .
1920	<i>Janez Brodar, Andrej Gosar, Josip Gostinčar, Josip Hohnjec, Jožef Klekl, Anton Korošec, Martin Krajnc, Josip Nemanič, Franc Pišek, Vladimir Pušenjak, Ivan Roškar, Janez (Ivan) Stanovnik, Anton Sušnik, Josip Škoberne, Karol Škulj</i> skupaj z Bunjevačko-šokačko stranko oblikujejo Jugoslovanski klub .

73 O SLS v parlamentu gl. zlasti: Janez Cvirn, *Dunajski državni zbor in Slovenci (1848–1918)* (Celje: Zgodovinsko društvo Celje in Znanstvena založba Filozofske fakultete UL, 2015). Bister, Anton Korošec. Pleterski, Dr. Ivan Šusteršič 1863–1925. Andrej Rahten, *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu. Slovenska parlamentarna politika v habsburški monarhiji 1897–1914* (Celje: Založba Panevropa, 2001). Andrej Rahten, *Slovenska ljudska stranka v beograjski skupščini. Jugoslovanski klub v parlamentarnem življenju Kraljevine SHS 1918–1929* (Ljubljana: Založba ZRC, 2002). Bojan Balkovec, »Vsi na noge, vsi na plan, da bo zmaga čim sijajnejša«. Volilna teorija in praksa v prvi jugoslovanski državi (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2011). Jure Gašparič, *Izza parlamenta. Zakulisje jugoslovanske skupščine 1919–1941* (Ljubljana: Modrijan, 2015).

1923	<i>Andrej Bedjanič, Janez Brodar, Štefan Falež, Josip Gostinčar, Josip Hohnjec, Jožef Klekl, Anton Korošec, Davorin Kranjc, Franc Kremžar, Jurij Kugovnik, Franc Kulovec, Josip Nemanič, Vladimir Pušenjak, Janez (Ivan) Stanovnik, Janez Štrcin, Anton Sušnik, Geza Šiftar, Karol Škulj, Ivan Vesenjak, Jakob Vrečko, Franjo Žebot</i> se z Bunjevačko-šokačko stranko znova združijo v Jugoslovanski klub in nato razširijo v Federalistični blok in naposled v Opozicijski blok .
1925	<i>Andrej Bedjanič, Janez Brodar, Štefan Falež, Andrej Gosar, Jakob Hodžar, Josip Hohnjec, Jožef Klekl, Anton Korošec, Franc Kremžar, Franc Kulovec, Vladimir Pušenjak, Dušan Serneč, Franc Smodej, Janez Štrcin, Anton Sušnik, Geza Šiftar, Josip Škoberne, Karol Škulj, Ivan Vesenjak, Franjo Žebot</i> oblikujejo Jugoslovanski klub in najprej delujejo v okviru Bloka narodnega sporazuma in kmečke demokracije .
1927	<i>Andrej Bedjanič, Janez Brodar, Štefan Falež, Andrej Gosar, Jakob Hodžar, Josip Hohnjec, Ivan Jerič, Jožef Klekl, Anton Korošec, Franc Kremžar, Franc Kulovec, Vladimir Pušenjak, Dušan Serneč, Franc Smodej, Janez Štrcin, Anton Sušnik, Karol Škulj, Ivan Vesenjak, Jakob Vrečko, Franjo Žebot</i> še zadnjič oblikujejo Jugoslovanski klub .
1931	Formalno prepovedana SLS se ne udeleži volitev.
1935	Formalno prepovedana SLS se ne udeleži volitev.
1938	<i>Franc Bajlec, Mirko Bitenc, Janez Brodar, Ivan Dolenc, Franc Gabrovšek, Franc Koban, Marko Kranjc, Miha Krek, Franc Kulovec, Jože Lavrič, Pavle Mašič, Alojzij Mihelčič, Anton Ogrizek, Alojzij Rigler, Maksim Sevšek, Rudolf Smersu, Franc Snoj, Miloš Stare, Martin Steblovnik, Janez Štrcin, Albin Šmajd, Josip Špindler, Ivan Teuerschuh, Josip Tratnik, Demetrij Veble, Franjo Žebot</i> nastopijo na listi vsedržavne Jugoslovanske radikalne zajednice in nato z ostalimi poslanci JRZ oblikujejo poslanski klub JRZ .

Kaj lahko na tej podlagi sklepamo; kaj imena, urejena in vnesena v tabelo, povedo? Najprej lahko ugotovimo, da je v celotnem obdobju klasičnega strankarskega političnega življenja, ki je namenoma ožje zamejeno (le od 1900), kljub svetovni vojni potekalo deset volitev. Če odmislimo specifičnost volitev v tridesetih letih (ne nazadnje se je stranka nanje kljub vsemu pripravljala in jih skušala politično izkoristiti s propagiranjem abstinance), so te bile v povprečju na 3,8 leta – torej imamo opraviti s (skoraj) klasično parlamentarno periodo. V tem času je bilo izvoljenih vsega skupaj 72 različnih poslancev, ki so v glavnem bili poslanci en mandat ali največ dva. Le 12 poslancev je bilo izvoljenih trikrat, le 9 štirikrat, le eden petkrat in ravno tako le eden šestkrat (kakopak Anton Korošec). Iz tega lahko izpeljemo sklep, da je bila parlamentarna elita SLS številčno precej šibka; strankina roka v parlamentu je v vsem obdobju imela le 72 prstov (kar je bilo seveda odvisno tudi od volilnega sistema in

števila mandatov na voljo) in zgolj 23 takih, ki so to bili več kot desetletje. To ni bilo veliko ljudi, ki so bili povrh še daleč od svojih volilcev, na Dunaju ali v Beogradu. Vprašanje, v kolikšni meri je lahko na njihovih plečih slonela politična stranka, tako ni odveč. Četudi so bili vsi poslanci člani vodstva, gotovo niso imeli vsi enake teže. Ne nazadnje številni med njimi, izvoljeni na zadnjih klasičnih volitvah leta 1927, potem niso postali člani štirinajsterice – vodstva stranke v prvi polovici tridesetih let.

Ob tem pa lahko obenem ugotovimo, da je SLS bila stranka, ki se je v parlamentu zmeraj hitro in učinkovito organizirala. Oblikovala je poslanski klub, ki je bil dovzeten za različne parlamentarne povezave. Njeno operativno delo, vključno z govori njenih poslancev, je bilo zgledno.⁷⁴ Toda morebitna trditev, da je bil strankin parlamentarni klub eden centrov strankine moči, bi bila zgrešena. Strankina parlamentarna ekspozitura je bila točno to, kar je zapisal tedanji politični teoretik Albin Ogris – organizirana in urejena podaljšana roka politične stranke.⁷⁵

Vlada	Ministri SLS
Vlada Stojana Protiča (1918–1919)	Anton Korošec (podpredsednik) Josip Gostinčar (sociala)
Vlada Stojana Protiča II (1920)	Anton Korošec (promet) Ivan Roškar (kmetijstvo)
Vlada Milenka Vesniča (1920)	Anton Korošec (promet)
Vlada Milenka Vesniča II (1920–1921)	Anton Korošec (promet)
Vlada Ljube Davidoviča III (1924)	Anton Korošec (šolstvo) Anton Sušnik (promet) Ivan Vesenjak (agrarna reforma)
Vlada Nikole Uzunoviča V (1927)	Dušan Sernek (gradnje) Fran Kulovec (kmetijstvo) Andrej Gosar (sociala)
Vlada Velje Vukičevića (1927–1928)	Andrej Gosar (sociala)
Vlada Velje Vukičevića II (1928)	Anton Korošec (notranje zadeve)
Vlada Antona Korošča (1928–1929)	Anton Korošec (predsednik in notranje zadeve)

⁷⁴ SLS se je učinkovito organizirala tudi v deželnem zboru pa v oblastnih skupščinah mariborske in ljubljanske oblasti, dejavna je bila tudi v banskem svetu in v občinskih svetih. V Ljubljani so se po letu 1935 njeni svetniki denimo organizirali čisto po parlamentarnem modelu v Klub svetnikov JRZ. – Gl. Miroslav Stiplovšek, *Slovenski parlamentarizem 1972–1929. Avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizma* (Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000). Miroslav Stiplovšek, *Banski svet Dravske banovine 1930–1935. Prizadevanja banskega sveta za omilitvev gospodarsko-socialne krize in razvoj prosvetno-kulturnih dejavnosti v Sloveniji ter za razširitev samoupravnih in upravnih pristojnosti banovine* (Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, 2006).

⁷⁵ Albin Ogris, *Politične stranke* (Ljubljana: samozal., 1926), 212, 213.

Vlada Petra Živkovića (1929–1931)	Anton Korošec (promet, nato gozdarstvo), za njim Dušan Serbec (gozdarstvo, nato gradnje)
Vlada Milana Stojadinovića (1935–1936)	Anton Korošec (notranji minister) Miha Krek (brez portfelja)
Vlada Milana Stojadinovića II (1936–1938)	Anton Korošec (notranje zadeve) Miha Krek (brez portfelja)
Vlada Milana Stojadinovića III (1938–1939)	Miha Krek (gradnje) Franc Snoj (brez portfelja)
Vlada Dragiše Cvetkovića (1939)	Miha Krek (gradnje) Franc Snoj (brez portfelja)
Vlada Dragiše Cvetkovića II (1939–1941)	Anton Korošec (šolstvo, za njim Miha Krek) Miha Krek (gradnje) Fran Kulovec (brez portfelja – od Koroščeve smrti naprej)
Vlada Dušana Simovića (1941)	Fran Kulovec (gradnje, nato Miha Krek) Miha Krek (brez portfelja) Franc Snoj (brez portfelja – od Kulovčeve smrti naprej)

Ministri SLS so do leta 1929 sodelovali v devetih vladah od skupno 25, kasneje pa v prvi vladi diktature in v vseh vladah po letu 1935.⁷⁶ Poleg opozicijske je stranka po letu 1918 tako imela tudi bogato kabinetno izkušnjo, ne nazadnje je njen lider bil edini Nesrb, ki je vodil katero od prvojugoslovanskih vlad. Med ministrskimi imeni v glavnem najdemo strankarske prvokategornike, pri čemer bistveno izstopa Anton Korošec. Načelnik je bil član največ kabinetov, kadar ga ni bilo, je bila to zgolj posledica političnega računa in ne njegove morebitne neprimernosti. Očitno je vodstvo SLS s Koroščem na čelu presodilo, da je politično pomembneje imeti prvega moža v Beogradu kot med lastnimi volilci. Njih so mogli zadosti učinkovito nagovarjati s pomočjo svoje trdne organizacije.

Zaključek

Pregled polstoletnega razvoja SLS pokaže, da je politična stranka živ in spreminjajoč se organizem. Nastajala je postopoma, širila se je z zelo različno dinamiko, pri tem pa se je v glavnem opirala na najrazličnejše nepolitične in polpolitične organizacije. Do leta 1929 je uspela izgraditi žilavo in vsestransko organizacijo s trdno finančno oporo,

⁷⁶ Karl Kaser, *Handbuch der Regierungen Südosteuropas (1833–1980)*, II (Graz: Institut für Geschichte der Universität Graz, 1982), 3–50.

katere pomemben steber so bili številni zaupniki, predani strankarski borci. Na tej podlagi je uspešno prestala svojo največjo politično preizkušnjo – formalno prepoved in umik v neizprosno opozicijo režimu.

Podobno kot britanski torijci je tudi SLS vzpostavila profesionalno tajništvo sorazmerno pozno, šele leta 1908, pred tem tovrstne potrebe ni bilo. Stranka je lahko obstajala kot ohlapna zveza poslancev in zaupnikov, naslonjenih na društva. A uvedba splošne in enake volilne pravice, ki je vodila k široki politizaciji množic, je zahtevala tesnejšo zvezo z volilci. Politika je postajala vseprisotna in vseskozi prisotna, kar se je kasneje, v prvi Jugoslaviji, odrazilo v nepretrganem političnem delu na terenu. Organizacijski razvoj profesionalnega in neprofesionalnega strankarskega področja je tako bil dvosmeren in zmeraj v tesni soodvisnosti s parlamentarnim področjem. Terenske organizacije so spodbujale vodstvo, to je usmerjalo njih in vse skupaj se je naposled odrazilo v ugodnem volilnem rezultatu – v oblikovanju poslanskega kluba in pogosto v udeležbi v vladi.

Viri in literatura

Časopisni viri:

- *Domoljub (Vestnik Slovenske ljudske stranke, Washington)*, št. 4, avgust 1954. »Organizacijski ustroj Slov. ljudske stranke.«
- *Jutro*, 25. 1. 1929. »Vse politične stranke v državi razpuščene.«
- *Naša moč*, 4. 1. 1918.
- *Slovenec*, 27. 1. 1890. »Osnovni odbor ‚Katol. Političnega društva‘.«
- *Slovenec*, 12. 10. 1895. »Volitve – pred durmi!.«
- *Slovenec*, 13. 10. 1902. »Shod zaupnikov kat.-nar. stranke.«
- *Slovenec*, 29. 11. 1905. »Po triletnem boju.«
- *Slovenec*, 16. 11. 1908. »Shod zaupnikov S.L.S.«
- *Slovenec*, 8. 4. 1920. »Shod zaupnikov Slovenske ljudske stranke.«
- *Slovenec*, 6. 11. 1923. »Zbor zaupnikov SLS.«
- *Slovenec*, 16. 11. 1926. »Zbor zaupnikov slovenske ljudske stranke.«
- *Slovenec*, 23. 1. 1929. »Slov. ljudska stranka razpuščena.«
- *Slovenec*, 23. 1. 1929. »Vsem somišljenikom!.«
- *Slovenec*, 23. 8. 1935. »Slovenijo predstavlja dr. Korošec.«

Tiskani viri in literatura:

- Balkovec, Bojan. »Vsi na noge, vsi na plan, da bo zmaga čim sijajnejša«. *Volilna teorija in praksa v prvi jugoslovanski državi*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2011.
- Bister, Feliks J. *Anton Korošec. Državnozborski poslanec na Dunaju*. Ljubljana: Slovenska matica, 1992.
- Cvirn, Janez. »Urednik Slovenca dr. Evgen Lampe in ‚slamorezništvo‘«. V: *Slovenec. Političen list za slovenski narod (1873–1945). Kratek pregled zgodovine ob 140-letnici začetka njegovega izhajanja*, ur. Mateja Tominšek Perovšek, 64–67. Ljubljana: MNZS, 2013.

- Cvirn, Janez. *Dunajski državni zbor in Slovenci (1848–1918)*. Celje: Zgodovinsko društvo Celje in Znanstvena založba Filozofske fakultete UL, 2015.
- *Časopis za zgodovino in narodopisje* 77, št. 2-3 (2006) – tematska številka o Antonu Korošču.
- Čuček, Filip. *Svoji k svojim. Na poti k dokončni nacionalni razmejitvi na Spodnjem Štajerskem v 19. stoletju*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2016.
- Erjavec, Fran. *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*. Ljubljana: Prosvetna zveza, 1928.
- Fink Hafner, Danica. *Politične stranke*. Ljubljana: Založba FDV, 2001.
- Gašparič, Jure. »Dogajanje v Sloveniji do aprilske vojne.« V: *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije*, 1. zvezek, ur. Jasna Fischer et al., 414. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino in Mladinska knjiga, 2005.
- Gašparič, Jure. »Katoliško politično društvo.« V: *Slovenska kronika XIX. stoletja 1884–1899*, ur. Janez Cvirn, 139–41. Ljubljana: Nova revija, 2003.
- Gašparič, Jure. »Slovenska krščansko socialna delavska zveza.« V: *Slovenska kronika XIX. stoletja 1884–1899*, ur. Janez Cvirn, 284. Ljubljana: Nova revija, 2003.
- Gašparič, Jure. »SLS ob začetku druge svetovne vojne.« V: *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije*, 1. zvezek, ur. Jasna Fischer et al., 412. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino in Mladinska knjiga, 2005.
- Gašparič, Jure. *Izza parlamenta. Zakulisje jugoslovanske skupščine 1919–1941*. Ljubljana: Modrijan, 2015.
- Gašparič, Jure. *SLS pod kraljevo diktaturo. Diktatura kralja Aleksandra in politika Slovenske ljudske stranke 1929–1935*. Ljubljana: Modrijan, 2007.
- Godeša, Bojan in Ervin Dolenc. *Izgubljeni spomin na Antona Korošca. Iz zapuščine Ivana Ahčina*. Ljubljana: Nova revija, 1999.
- Godeša, Bojan. *Čas odločitev. Katoliški tabor in začetek okupacije*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2011.
- Granda, Stane. »I. in II. slovenski katoliški shod.« V: *Missiev simpozij v Rimu*. Celje: Mohorjeva družba, 1988, 95–109.
- *Guide to the Conservative Party Archive*, 2009, 1. Dostopno na: http://www.bodleian.ox.ac.uk/__data/assets/pdf_file/0004/94891/CPA-guide-high-res-version.pdf.
- Kaser, Karl. *Handbuch der Regierungen Südosteuropas (1833–1980)*, II. Graz: Institut für Geschichte der Universität Graz, 1982.
- Ogris, Albin. *Politične stranke*. Ljubljana: samozal., 1926.
- Pančur, Andrej. »Nastanek političnih strank.« V: *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije*, 1. zvezek, ur. Jasna Fischer et al., 31–36. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino in Mladinska knjiga, 2005.
- Perovšek, Jurij. »Idejnopolične, narodne in socialnogospodarske usmeritve Slovencev v Kraljevini SHS/Jugoslaviji 1918–1941.« V: *Slovenec. Političen list za slovenski narod (1873–1945). Kratek pregled zgodovine ob 140-letnici začetka njegovega izhajanja*, ur. Mateja Tomižek Perovšek, 24–27. Ljubljana: MNZS, 2013.
- Perovšek, Jurij. »Katoliški tabor.« V: *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije*, 1. zvezek, ur. Jasna Fischer et al., 226–28. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino in Mladinska knjiga, 2005.
- Perovšek, Jurij. »Politične razmere na Slovenskem na prehodu iz 19. v 20. stoletje.« V: *Zbornik simpozija ob stoletnici začetka gradnje prve slovenske gimnazije*, ur. Robert A. Jernejčič, 29–47. Ljubljana: Zavod Sv. Stanislava, 2002.
- Perovšek, Jurij. »Političnogodovinski pogled na Slovence 1873–1914.« V: *Slovenec. Političen list za slovenski narod (1873–1945). Kratek pregled zgodovine ob 140-letnici začetka njegovega izhajanja*, ur. Mateja Tomižek Perovšek, 14–17. Ljubljana: MNZS, 2013.
- Perovšek, Jurij. »V zaželjeni deželi«. *Slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo 1918–1941*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009.
- Perovšek, Jurij. *O demokraciji in jugoslovanstvu. Slovenski liberalizem v Kraljevini SHS/Jugoslaviji*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2013.
- Perovšek, Jurij. *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1929)*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1998.

- Pleterski, Janko. *Dr. Ivan Šušteršič 1863–1925. Pot prvaka slovenskega političnega katolicizma*. Ljubljana: ZRC SAZU, 1998.
- *Politische Parteien: Begriff und Typologien | Parteien in Deutschland | bpb* (by-nc-nd/3.0/ Autor: Frank Decker für bpb.de). Dostopno na: <http://www.bpb.de/politik/grundfragen/parteien-in-deutschland/42045/begriff-und-typologien>.
- Prinčič, Jože. *Križ in kapital. Premoženje, financiranje in podjetniška dejavnost RKC na Slovenskem*. Ljubljana: Modrijan, 2013.
- *Prispevki za novejšo zgodovino* 31, št. 1 (1991) – Življenje in delo dr. Antona Korošca.
- Prunk, Janko in Marjetka Rangus. *Sto let življenja slovenskih političnih strank 1890–1990*. Ljubljana: Založba FDV, 2014.
- Prunk, Janko. *Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1977.
- Rahten, Andrej. *Slovenska ljudska stranka v beograjski skupščini. Jugoslovanski klub v parlamentarnem življenju Kraljevine SHS 1918–1929*. Ljubljana: Založba ZRC, 2002.
- Rahten, Andrej. *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu. Slovenska parlamentarna politika v habsburški monarhiji 1897–1914*. Celje: Založba Panevropa, 2001.
- Richter, Ludwig. *Die Deutsche Volkspartei 1918–1933*. Düsseldorf: Droste – KGParl, 2002.
- Rozman, Franc. »Anton Korošec - urednik Slovenskega gospodarja.« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 77, št. 2-3 (2006): 161–70.
- *Slovenec. Političen list za slovenski narod (1873–1945). Kratek pregled zgodovine ob 140-letnici začetka njegovega izhajanja*, ur. Mateja Tominšek Perovšek. Ljubljana: MNZS, 2013.
- Stavbar, Vlasta. *Politik Vekoslav Kukovec. Politično delovanje do leta 1918*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2016.
- Stiplovshek, Miroslav. *Banski svet Dravske banovine 1930–1935. Prizadevanja banskega sveta za omilitev gospodarsko-socialne krize in razvoj prosvetno-kulturnih dejavnosti v Sloveniji ter za razširitev samoupravnih in upravnih pristojnosti banovine*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, 2006.
- Stiplovshek, Miroslav. *Slovenski parlamentarizem 1972–1929. Avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizma*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000.
- Tominšek Perovšek, Mateja. *Frančišek Lampe: Zmerno, z ljubeznijo. Portret slovenskega katoliškega misleca Frančiška Lampeta (1859–1900) in njegova vloga v družbeni in kulturno-duhovni zgodovini na Slovenskem*. Ljubljana: Družina, 2006.
- Vidovič-Miklavčič, Anka. »Utrjevanje političnega katolicizma in Katoliška akcija.« V: *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije, 1. zvezek*, ur. Jasna Fischer et al., 363–68. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino in Mladinska knjiga, 2005.
- Vidovič-Miklavčič, Anka. »Kmečko stanovsko gibanje v klerikalnem taboru na Slovenskem 1935–1941.« *Borec* 42, št. 1 (1990): 70–143.
- Vidovič-Miklavčič, Anka. »Kmečko stanovsko gibanje v okviru SLS v zadnjem desetletju stare Jugoslavije.« *Revija 2000*, št. 46/47 (1989): 213–34.
- Vidovič-Miklavčič, Anka. »Kratek oris razvoja in dejavnosti Prosvetne zveze (PZ) v letih 1929–1941. Razvoj krščansko-socialnih organizacij in njihovih glasil.« *Zgodovina v šoli* 5, št. 2 (1996): 10–17.
- Vidovič-Miklavčič, Anka. »Mladina Jugoslovanske radikalne zajednice (MJRZ) v Dravski banovini.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 32, št. 1-2 (1992): 15–33.
- Vidovič-Miklavčič, Anka. *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom. Pregled razvoja in dejavnosti mladinskih organizacij, društev in gibanj v liberalno-unitarnem in katoliškem taboru v letih 1929–1941 v jugoslovanskem delu Slovenije*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze, 1994.

Ustni viri:

.....

Jure Gašparič

SLOVENIAN PEOPLE'S PARTY AND ITS ORGANISATION (1890–1941)

SUMMARY

The overview of the fifty-year development of the Slovenian People's Party reveals that political parties are live and ever-changing organisms. The Slovenian People's Party formed gradually, since 1890. It kept spreading by means of very diverse dynamics, mostly relying on its various non-political and semi-political organisations. It successfully weathered turbulent times and internal disputes during the dissolution of the Habsburg Monarchy. By 1929 it managed to build a tough and versatile organisation with solid financial support, importantly contributed to by its numerous confidants and dedicated members. On these foundations it successfully endured its greatest political challenge: the formal prohibition and its retreat into a relentless opposition to the regime after the introduction of King Alexander's dictatorship in the First Yugoslavia in the first half of the 1930s.

The Slovenian People's Party established its professional secretariat relatively late, in 1908. Before that it had not felt the need to do so. The party could exist as a loose association of deputies and confidants, relying on societies. However, the introduction of the general and equal voting right in the Austrian part of the Habsburg Monarchy in 1907, which resulted in a wider politicisation of the masses, called for a closer connection with the voters. Politics became constantly present everywhere. Later, in the First Yugoslavia, this was reflected in the perpetual political work in the field. Thus the organisational development of the professional area (the central party secretariat with its leadership) and non-professional party area (network of societies, financial institutes, media) was twofold and always closely intertwined with the parliamentary area. The non-political organisations encouraged the leadership, which in turn steered the organisations. All of this ultimately ensured that the Slovenian People's Party traditionally enjoyed the strongest support among the Slovenian voters as well as resulted in the formation of a strong parliamentary group.